

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/4 2021 s. 1371-1392, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

METİNSELLİK İLE YAZINSALLIK KAVRAMI VE HASAN ALİ TOPTAŞ'IN BİR DÜNYANIN AKŞAM RESMİ ÖYKÜSÜNÜN METİNSELLİK İLE YAZINSALLIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Enser YILMAZ*

Geliş Tarihi: Mayıs, 2021

Kabul Tarihi: Aralık, 2021

Öz

Metinsellik temelde bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütlerine dayanarak metni, dilbilgisel açıdan tahlil etmeye çalışan bir yöntemdir. Bağdaşıklık ve tutarlılık metinselliğin iki önemli unsuru olarak karşımıza çıkar. Bağdaşıklıkta bir metni oluşturan dilsel öğelerin birbiri ile olan ilişkisi ve oluşturdukları düzene, tutarlılıkta ise metnin mantıksal işleyişine dikkat edilir. Tutarlık, birçok noktadan bağdaşık öğelerinin oluşturduğu anlamsal bütünlükten kaynaklandığı için bağdaşıklıkla ilişkili olarak ele alınır. Sıradan metinleri, bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütleriyle inceleyip metinsellik açısından çıkarımda bulunmak oldukça kolaydır. Fakat imgesel dilin kullanıldığı ve konuşma dilinin çoğu zaman terkedildiği edebî eserleri metinsellik ölçütlerine göre incelemek zahmetli ve farklı bakış açılarına başvurmayı gerektiren bir süreçtir. Her şeyden önce edebî eseri anlamak sadece metinsellik ölçütleriyle gerçekleştirilemez. Çünkü edebî eserin aynı zamanda sanatsal yönüne işaret eden ve metinsel özellikleriyle de ilişkili olan yazınsallık özelliği söz konusudur. Metni daha iyi anlayabilme adına metinsellik ölçütleriyle birlikte yazınsallık özelliğinin de ortaya konulması elzemdir. Bu çalışmada metinsellik ve yazınsallık kavramları üzerinde durulduktan sonra Hasan Ali Toptaş'ın Bir Dünyanın Akşam Resmi öyküsü metinsellik ve yazınsallık bağlamında tahlil edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Metinsellik, Yazınsallık, Hasan Ali Toptaş, Bir Dünyanın Akşam Resmi.

THE CONCEPT OF TEXTUALITY AND LITERARINESS AND AN INVESTIGATION INTO HASAN ALI TOPTAŞ'S STORY *BİR DÜNYANIN AKŞAM RESMİ* IN THE CONTEXT OF TEXTUALITY AND LITERARINESS

Abstract

Textuality is basically a method aimed at analysing the text grammatically based on the criteria of coherence and cohesion. Coherence and cohesion appear as two important elements of textuality. Coherence refers to the relationship between the linguistic elements that make up a text and the order they form while cohesion is aimed at the logical functioning of the text. Since cohesion stems from the semantic integrity formed by many coherent elements, it is evaluated as associated with coherence. It is fairly easy to examine

* Dr. Öğr. Üyesi; Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, enseryilmaz@siirt.edu.tr

ordinary texts based on the criteria of coherence and cohesion and to make inferences in terms of textuality. However, analysing literary Works, in which fictional language is used and spoken language is mostly abandoned, based on the criteria of textuality is a laborious process that requires referring to different perspectives. First of all, understanding literary work cannot be achieved only by the criteria of textuality as the literary work has a literary feature, which points to its artistic side and is also related to its textual features. To understand the text better, it is essential to reveal the literary feature together with the criteria of textuality. Focusing on the concepts of textuality and literacy, this study examines the story of Hasan Ali Toptaş, *Bir Dünyanın Akşam Resmi* (The Evening Picture of a World), in the context of textuality and literacy.

Keywords: Textuality, Literariness, Hasan Ali Toptaş, Bir Dünyanın Akşam Resmi.

Giriş

İnsanlar arasında iletişimin sağlanması ve kültürün bir sonraki kuşaklara aktarılmasında yazılı metinlerin önemli bir rolü vardır. Kültürel bir olgu olarak yazılı metinler, sadece harflerin bir araya gelerek anlamları temsil etmesinden meydana gelmez; aynı zamanda anlamsal bir bütünlük oluşturarak konuşulan dilin aracılığını yaparlar. Fakat bu aracılık bütünüyle konuşulan dile bağlı değildir, metnin kendine has bir ontolojisi ve kompozisyon niteliği vardır. Yazılı metinlerinin bu yönü onlar üzerinde özel olarak düşünmeyi gerektirir. Nitekim dilbiliminin hızla geliştiği XX. yüzyılda yazılı metinlerin sadece bir iletişim aracı olarak ele alınmasından çok, farklı açılardan değerlendirilmesine başlanmış ve metinsellik kavramı üzerinde durulmuştur.

Temelde edebî metinlerin incelenmesine odaklanan Rus Biçimcilerin çalışmaları aynı zamanda yazılı metnin yapısı üzerinde bir ilginin doğmasını sağlamıştır. Yapısalcılık ve sonrasında gelişen göstergebilim edebî metinlerin yanında diğer yazılı metinlerin mekanik işleyişini inceleyerek bu doğrultuda önemli adımlar atmıştır. Bunun yanında metinsellik kavramına olan ilgi bilhassa metindilbilimin doğmasıyla gerçekleşmiştir. Doğan Aksan'ın aktardığına göre 1960'lı yıllarda gelişme gösteren metindilbilimi (text linguistics) terimini ilk kez Coseriu kullanmıştır. Metindilbilimin temelini atan Amerikalı bilgin, cümlelerden daha büyük yapılar üzerinde durmuştur. Hartmann, Weinrich, Petöfi, Van Dijk, De Beaugrande, Dressier gibi birçok araştırmacı metindilbilimin gelişimine katkıda bulunmuştur. (2006: 149) Sözcük veya cümleleri de metin içerisindeki anlamsal katkıları çerçevesinde ele alan metindilbilimi, metni dilbilgisi ve anlamsal açıdan bir bütün olarak görür. Ayrıca dilsel öğelerin işlevini, metnin bütünlüğü açısından ele alarak metnin anlamsal yapısının daha sağlıklı anlaşılmasını sağlar.

1. Yöntem

Metindilbilimin metin kavramına yaptığı vurgu, metinsellik kavramının tartışılmasını ve edebiyat incelemelerinde metinselliğin gündeme gelmesini sağlamıştır. Nitekim günümüzde metin tahlillerinde sıkça başvurulan kavramlardan biri de metinselliktir. Birçok araştırmacı metinsellik ölçütleri çerçevesinde edebî metnin dilsel ve anlamsal yapısını çözümlenmeye çalışır. Fakat metinsellik kavramının tanımı ve metinsellik ölçütlerinin neler olduğu hakkında bir fikir birliğinin olduğunu söylemek zordur. Bu çalışmada metinsellik kavramını açıklamaya çalışacağız ve onun yazınsallıkla olan ilişkisine değineceğiz. Daha sonra farklı araştırmacıların metinsellik ölçütleri ile ilgili görüşlerine değinip edebî bir metnin incelenmesinde en uygun metinsellik ölçütlerinin ne olduğunu ortaya koymaya gayret göstereceğiz. En sonda günümüz Türk

edebiyatında önemli bir ses olarak karşımıza çıkan Hasan Ali Toptaş'ın *Bir Dünyanın Akşam Resmi* öyküsünü tespit ettiğimiz metinsellik ve yazınsallık ölçütlerine göre tahlil edeceğiz.

2. Metinsellik nedir?

Metinsellik kavramının daha sağlıklı anlaşılması adına her şeyden önce metin kavramı üzerinde durmakta fayda vardır. Metin veya Batı dillerinde kullanılan *text* ifadesi cümlelerin anlamsal bir ilişki kuracak biçimde bir araya gelerek oluşturduğu yapı şeklinde değerlendirilir. Bu dilsel yapı birkaç cümleden oluşabileceği gibi binlerce ciltlik kitaplardan da oluşabilir. *Türkçe Sözlük*'te metin şu şekilde tanımlanmıştır: “1. Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü, tekst; 2. Basılı veya el yazması parça, tekst” (GTS, 2021, s. 1667). Bu anlamlara baktığımızda bir metnin var olabilmesi adına yazıya geçirilmesi ve kelimelerin, cümlelerin anlamsal bütünlük içerisinde olması gerekir. Halliday ve Hassan'a göre metin yani text bir bütünlüğü çağrıştıran, sözlü veya yazılı çeşitli uzunlukta olan pasajdır (1976, 19 aktaran Somuncu, 2021, s. 1). Halliday ve Hassan, dilsel ve anlamsal bütünlüğü metnin temel şartı olarak görürken metnin sözlü veya yazılı olabileceğini ileri sürerler. Doğan Aksan ise metnin dilbilgisel ve mantıksal bağlarla birleşen sözcelerden (ya da tek bir sözceden) oluştuğunu söyleyerek bir metnini meydana gelmesi için sözcelerin dilbilgisel ve mantıksal bağlarla birbirine bağlanması gerektiğini ileri sürer (2006, s. 148). Gerçekten metin dediğimiz dilsel yapıda dilbilgisel ve mantıksal düzen, aranan ilk nitelik olarak kabul edilir.

Metin ile ilgili yapılan tanımlamalarda iletişim unsurunu öne çıkaranlar oldukça fazladır. Doğan Günay'a göre metin “bildirişim değeri taşıyan, eyleme yönelik devingen bir bütündür. Bildirişim işlevi olmayan yazılı ya da sözlü bir belge metin değildir” (2017, s. 47). Bu bağlamda metne iletişim öğelerinden oluşan bir yapı olarak yaklaşmak gerekir. Diğer bir deyişle metni oluşturan cümlelerin rastgele sıralanmadığı, aralarında her yönden uygun bağlantıların olması gerektiği, dolayısıyla metnin bir bütün olarak yapısı, işlevi ve onu oluşturan unsurlar arasındaki ilişkilerle birlikte ele alınması gereken bir yapı olarak değerlendirilmesi gerekir. (Tekşan, 2017, s. 218). İletişimin gerçekleşmesi için metnin yazarının ve metnin muhatabının ortak bir iletişim kanalına sahip olması gerekir. Metnin dili bu ortak iletişim kanalını meydana getiren asıl yapıdır.

Metin hakkında yapılan tanımları çoğaltmak mümkündür. Birçok farklı tanım olmasına karşın metnin genel anlamda yazınsal bir iletişimi sağlayan dilsel bütünlük olduğu belirtilmiştir. Tanımlarda ısrarla üzerinde durulduğu için dil ögesini ayrıca ele almak doğru olacaktır. Dilsel öğeler metinden bağımsız bir biçimde var olmalarına karşın metin içerisinde yeni anlamlara kavuştukları gibi metnin anlam bütünlüğünün oluşmasına da katkı sağlarlar. Bu bağlamda metinsellik açısından dilsel öğeleri metnin bütünlüğü çerçevesinde ele almak daha doğru bir yaklaşım olarak görülür.

Bir metnin ortaya çıkması da yine metinsellik kavramını anlama adına üzerinde durulması gereken bir husustur. Canan Ayata-Şenöz, bir metnin ortaya serilmesinde altı temel adım izlendiğini ifade eder. Bunlar sırasıyla; 1. Buluş Adımı, 2. Düzen Adımı, 3. Seçme Adımı, 4. Metin Hâline Dönüştürme Adımı, 5. Denetleme Adımı, 6. Sunuş Adımı (2005, s. 14-15). Yazar tarafından tasarlanan bir metnin dil özellikleri, hitap edeceği kitleye göre belirlenir ve metin yazılı veya sözlü olarak ortaya konulur. Bir metnin metinselliği söz konusu adımlara sağlıklı bir biçimde uyulması ile sağlanır.

Metinsellik denilen kavram, metnin doğru ve yazılma amacına uygun bir biçimde okuyucuyla buluşabilmesine vurgu yapar. Farklı araştırmacılar metinsellik ile ilgili değişik

ölçütler belirlenir de metinselliğin, doğru bir iletişim kurmadan kaynaklandığı genel bir fikir olarak kabul edilir. Yukarıda da kısaca değindiğimiz üzere metin, temelde bildirişimsel (iletişimsel) bir yapıdır. İletişimin gerçekleşmesini sağlaması metnin var olma amacıdır. Başka bir deyişle metnin iletişim kurma yolları metinselliğini ortaya koyar.

Alımlama estetiği kuramı metni dış dünyada bağımsız bir varlık olarak ele almak yerine onun ontik bütünlüğünün okuyucudan kaynaklandığını ileri sürerek metinsellik kavramına farklı bir bakış kazandırır. Alımlama estetiğinde “bütün bir metin yorumdan ibarettir. Yani metin bir nesne değil, okuma sürecinde yaşantılanan bir olgudur” (Ergiydiren, 2007, s. 85). Bu bağlamda metinselliğin sadece metnin kendisinden değil, aynı zamanda onu okuyan ve yeniden üreten okuyucudan kaynaklandığı ifade edilebilir. Metindeki dilsel öğelerin oluşturduğu düzen, anlamsal öğelerin meydana getirdiği birlik önemli olmakla birlikte yazılı bir metni oluşturan asıl güç okuyucu olarak kabul edilir. Metinsellik hakkında yeni bir bakış açısı kazandırmasına rağmen alımlama estetiği, metinsellik ile ilgili yapılan çalışmalarda ihmal edilmiştir. Esasında metnin tutarlılığı incelenirken veya yazınsallıktan bahsedilirken okuma sürecine değinilmesi gerekir.

3. Metinsellik Ölçütleri

Yapılan çalışmalarda çok farklı metinsellik ölçütleri ortaya konulmasına rağmen en çok kabul gören ve birçok araştırmacının yararlandığı metinsellik ölçütleri, Alain de Beaugrande ve Wolfgang Ullrich Dressler’e aittir. Beaugrande ve Dressler metinsellik ölçütlerini şöyle sıralarlar: 1. Bağdaşıklık (cohesion), 2. Bağlaşıklık (coherence), 3. Amaçlılık (intensionality), 4. Kabul edilebilirlik (acceptability), 5. Bilgisellik (informativity), 6. Durumsallık (situationality), 7. Metinlerarası İlişkiler. (Beaugrande- Dressler, 1981, s. 270 aktaran Yılmaz, 2021, s. 4-5) Bu metinsellik ölçütlerinden özetle şu şekilde söz edebiliriz: Bağdaşıklık, metnin yüzeyinde yer alan sözcük, sözcük öbeği gibi öğeler anlamında kullanılır. Bağlaşıklık metnin derin yapısında bulunan kavramlar ve ilişkiler düzeni olarak ele alınır. Amaçlılık, yazarın niyetini açıklarken kabul edilebilirlik metnin okura uygunluğu ve okur tarafından değerlendirilmesi ve yorumlamasına göndermede bulunur. Bilgisellik metnin okuyucuya yönelik bilgilendirici olması, durumsallık ise metnin metinsel bağlama uygun olması anlamında kullanılır. Son olarak metinlerarası ilişkiler bir metnin başka bir metinden malzeme alması, metinde başka metinlerden izlerin bulunmasına işaret eder.

Beaugrande ve Dressler’in metinsellik ölçütleri oldukça kapsayıcı ve açıklayıcı olmasına karşın bazı çalışmalarda bu metinsellik ölçütlerinin dışında ölçütler belirtilmiştir. İmer, Kocaman ve Özsoy’un birlikte hazırladıkları sözlükte (2011, s. 198) metinselliğin yedi tane ölçütünün olduğu belirtilir: bağdaşıklık, bağlaşıklık, amaçlılık, benimsenirlik, bilgisellik, durumsallık ve metindeşliktir. Bazı çalışmalarda bağlaşıklık ölçütünün ele alınmadığını, bağdaşıklık ve tutarlık ana başlıklarıyla metinselliğin incelendiğine dikkat edilir. Halliday ve Hasan’ın yaptığı sınıflandırmadan da yararlanarak Eyyup Coşkun yaptığı çalışmada bağdaşıklık, tutarlılık ve hikâye öğeleri çerçevesinde metinsellik ölçütlerini ortaya koyar (Coşkun, 2005).

Doğan Günay *Metin Bilgisi* (2017) çalışmasında metinsellik ölçütlerinden de yararlanarak metnin yapısını temelde üç başlık altında inceler: 1. Küçük Yapı ve Metin Betimlemesi: Burada genellikle bağdaşıklık ölçütlerinden hareketle dilbilgisel bir incelemeye girilir, 2. Büyük Yapı ve Metin Çözümlemesi: Bu başlıkta genel olarak metnin anlam düzeyi ele alınır. Tutarlılık, Metnin Anlamı, Niyet, Bilgi toplama, Kabul Edilebilirlik, Yerleme, Özetleme, Anlatısal Metinlerin İncelenmesi bu başlık altında incelenir. 3. Üstyapı ve Metinlerin Yorumlanması: Bu

başlıkta metnin diğer metinlerle ilişkisi ortaya konulur ve metin yorumlamasına girilir. Günay, metinsellik ölçütlerini geliştirdiği şablona uyarlayarak daha geniş bir perspektiften metinlere yaklaşır. Özellikle edebî metinlerin incelenmesinde daha çok yararlanılacak unsurlara yer vermesi Günay'ın çalışmasının özgün yanını oluşturur. Nitekim son dönemde yapılan çalışmalarda Günay'ın ortaya koyduğu metinsellik ölçütleri kullanılmış veya bu metinsellik ölçütlerinden hareket edilmiştir.*

Metinsellik hakkında yapılan bazı çalışmalarda bağlaşıklık ve bağdaşıklık kavramlarının aynı çatı altında ele alındığını veya bağlaşıklık unsurlarının bağdaşıklık başlığı altında incelendiği görülür. Kimi kaynaklarda bağdaşıklık yerine bağlaşıklık ifadesinin kullanıldığına rast gelinir. Bağdaşıklık veya bağlaşıklık “bir söylem ya da metnin yüzey yapısında, dil öğelerinin birbiriyle bağlantılanması” şeklinde tanımlanabilir. (İmer-Kocaman-Özsoy, 2011, s. 44) Halliday ve Hasan'ın *Cohesion In English* adlı çalışmalarında ortaya koydukları bağdaşıklık öğeleri bugün artık birçok çalışmada kullanılmaktadır. Söz konusu çalışmada bağdaşıklık öğeleri şöyle sıralanmıştır: 1. Gönderim, 2. Değiştirim, 3. Eksilti, 4. Sözcüksel Bağdaşıklık, 5. Bağlaçlar (Halliday-Hasan, 1976).

Özellikle metnin yüzey yapısının başka bir deyişle dilbilgisel niteliğinin anlaşılmasında Halliday ve Hasan'ın bağdaşıklık öğelerinden faydalanılabilir. Ayrıca metnin mantıksal yapısının incelenmesinde birçok çalışmada başvurulan tutarlılık ölçütüne başvurulabilir. Fakat incelenen metin edebî bir metin olduğunda başka bir ögenin varlığından da söz edilebilir. Bu öge bize göre yazınsallık ögesidir. Yazınsallığın aynı zamanda edebî metnin önemli bir unsuru olduğundan incelememizde bağdaşıklık ve tutarlılık başlıklarının yanında yazınsallık başlığına da yer vereceğiz. Edebî metnin anlaşılmasında önemli bir öge olduğunu düşündüğümüz yazınsallığın anlaşılması adına öncelikle metinsellik ile yazınsallık arasındaki ilişkiye değineceğiz.

4. Metinsellik-Yazınsallık

Her sanat eseri dış dünyada bir karşılığı olan anlamlı somut bir bütünlüktür. Sanat eserinde kullanılan malzeme bir bütünlük oluşturmuyorsa onu deneyimleyen kişi için herhangi bir anlam ifade etmez. Söz konusu edebî eserler olduğunda kullanılan malzeme yani dilin anlam bütünlüğüne sahip olması gerekir ki onu okuyan veya dinleyen kişi bir şeyleri alımlasın. Edebî eserlerin anlamsal bütünlük yönünü metinsellik oluşturur ama sanat yönünü yazınsallık oluşturur. Bir eserin anlamlı bir bütün olması onu edebî eser seviyesine yükseltmeyeceği gibi edebî eserler de sıradan metin değillerdir. Edebî eserleri diğer yazılı eserlerden ayıran yön onların aynı zamanda yazınsal bir hüviyete sahip olmalarıdır.

Metin, sadece metinsellik çalışmalarının ana terimi olarak karşımıza çıkmaz. Yapısöküm ve postyapısalcılık çalışmalarında metin daha önemli bir hâl alır. Birçok postyapısalcı düşünür, *dil hapishanesi* (prison house of language) ile çevrili olduğumuzu, dili her kullandığımızda bir metin içerisinde kendimizi bulduğumuzu belirtir (Quinn, 2006, s. 415). Fransız postyapısalcı Jacques Derrida'nın metin dışında hiçbir şey olmadığını söylemesi ve bu doğrultuda

* Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Hasan Güngör (2016). Metindilbilimsel Yöntem ile Çözümlenen Sait Faik'in Dülger Balığının Ölümü'nde İnsanın Doğaya Tahakkümü ve Ötekileştirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1841-1882. İlker Aydın-Gülşen Torusdağ (2013). Lamartine'in Göl 'Le Lac' Şiirine Metindilbilimsel Bir Yaklaşım. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(10), 105-114. Abdülkerim Karadeniz (2015). Metin Dil Bilimi Temelli Metin Çözümlemesinin Bağdaşıklık Araçlarını Kullanma ve Tutarlı Metin Oluşturma Becerilerine Etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-17.

düşüncelerini geliştirmesi edebiyat araştırmalarında metne olan ilginin daha da artmasını sağlar. Daha önce dilbilimcilerin ilgi gösterdiği metin ve metinsellik kavramları günümüzde kültür çalışmalarının önemli araştırma konusu hâline gelmiştir. Bilhassa eleştirel söylem çözümlemesi ve ideolojik söylem çözümlemesi incelemelerinin hareket noktaları metin ve metinselliktir. Geleneksel anlamda kelimelerin oluşturduğu kompozisyon olarak değerlendirilen metin, artık sadece bir kompozisyon olarak değerlendirilmemekte, anlamlar üreten canlı bir mekanizma olarak ele alınmaktadır. Bu bakış açısının varlığı, metinselliğin salt dilbilgisi kuralları çerçevesinde ele alınmamasını zorunlu kılmaktadır. Bilakis edebî metinlerin kendine has yapısı onları sıradan metinlere uygulanan metinsellik ölçütlerin dışında değerlendirmemizi gerektirir. Bize göre bir edebî metin, metinsellik ölçütlerine göre incelenirken göz önünde bulundurulması gereken temel hususların başında yazınsallık (edebîlik) gelir. Yazınsallığın, edebî metinlerin en önemli niteliği olduğu öteden beri birçok düşünür ve yaklaşım tarafından vurgulanmıştır. Buna göre aynı zamanda bir metin olan edebî yapıtlarının metinsellik yönlerinin yazınsallık yönleri ile olan ilişkisinin ortaya konması, edebî metnin metinselliğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Edebiyat eleştirisi, metinle ilgili iki önemli nokta üzerinde durur. Birincisi dil sitemini daha iyi kavrayabilmek anlamdaki vurgu, hız, perde, ses-kalitesi gibi unsurları tanımakla ilgilidir. Anlamla ilgili birçok unsur, yazınsal kodlar tarafından az veya çok silikleştirilir. Birçok edebî eserde anlamla ilgili unsurları değiştirecek ve dönüştürecek yeni yollar bulunur. İkincisi toplumun kelimelerin anlamlarını öğrenme şekli özne ve özneler arası metne verilen tepki arasında ayrıma yol açar. Öznel tepkiler, kelimenin bireysel kullanımından kaynaklanırken özneler arası tepkiler kelimelerin topluluk arasındaki kullanımına bağlıdır (Childs-Fowler, 2006, s. 237). Görüldüğü üzere bir edebî metin çok yönlü bir yapıya sahiptir. Bu yapının görünümü hakkında metinsellik birçok şey söyleyebilir fakat edebî yapının sanatsal görünümünün nasıl meydana geldiği ile ilgili birtakım boşluklar bırakır. Her şeyden önce okuyucu edebî metin ile karşılaştığında diğer metinlere yaklaştığından farklı bir tutum sergiler. Okuyucunun metni okurken öncelikli hedefi bilgi almak değil metinden estetik bir haz almaktır. İşte bu estetik hazı sağlayan öge yazınsallık olarak değerlendirilir. Hilmi Uçan, edebî metinlerin okuyucuyu farklı bir okumaya zorladığını ifade ederken edebî olmayan metinlerde okuyucunun dikkatinin yazarın iletişimsel niyetine ve metnin pratik amaçlarına yoğunlaştığını ifade eder. Edebî olmayan metinlerin tek bir boyutunun olduğunu belirten Uçan, buna karşın edebî metinlerin çok yönlü ve çok anlamlı olduğunu anlatır (2006, s. 62). Ulaş Bingöl'ün anlattığı üzere edebî eserlerin anlamsal bütünlük yönünü metinsellik ama sanat yönünü yazınsallık oluşturur. Bir eserin anlamlı bir bütün olması onu edebî eser seviyesine yükseltmeyeceği gibi edebî eserler sıradan birer metin değildir. Edebî bir hüviyete sahip olmaları edebiyat eserlerinin diğer yazılı eserlerden ayrılan yönüdür (2020, s. 132).

Edebî metinlerin diğer metinlerden ayrılan yönünün yazınsallık olduğu hakkında bir fikir birliğinin olduğunu söylemek yanlış olmaz ancak yazınsallığın ne olduğu ve edebî metnin yazınsallığının neden kaynaklandığı ile ilgili bir fikir birliğinden söz edilemez. Çünkü bütün edebî türler için geçerli olan bir yazınsallık tanımı yapmanın imkânı yoktur. Sözelimi kurmaca metinler ile şiir metinlerinin yazınsallık özellikleri birbirinden farklılaşabilmektedir. Sanatsal niteliği kurgu öğelerinin örgütlenmesi ve bunun sunumuna dayandığı kurmaca metinlerde yazınsallığın ölçütleri kurgu unsurları çerçevesinde ele alınırken imgesel dilin hâkim olduğu şiirde imge, müzikalite, ses gibi unsurlar yazınsallığın ölçütleri olarak değerlendirilir. Bu bağlamda incelenen metne göre yazınsallık ölçütlerinin belirtilmesi elzemdir.

Yazınsallık bir metnin sadece dilsel bütünlüğüne işaret etmez aynı zamanda yazarın okuyucu etkileme kabiliyetinin tezahür ettiği zemindir. İsmail Çeçişli'nin söylediği gibi edebiyat dil, muhteva, yapı unsurlarının basit bir toplamından ibaret değildir; söz konusu unsurların ferdi ve orijinal bir biçimde sentezlenmesi gerekir (2008, s. 89). Buna göre bir edebî metnin doğru tahlili, metnin ontolojik yapısının oluşturduğu sanatsal etkiye bağlıdır ki buna aynı zamanda yazınsallık denilir. Gadamer, yazılı edebî eserin kendi ontolojik değerine yabancılaştığını söyledikten sonra yazılı edebî eserlerin adeta bir şifreye sahip olduğunu ve okuyucunun metni her okuduğunda kendi zamanına göre bu şifreyi çözümlendiğinden bahseder (2008, s. 224-230). Buna göre bir edebî metnin değeri okuyucu ile arasında kurulan etkileşime bağlıdır. Postmodern anlatılar tam da bu özelliği sergileyen metinler olarak karşımıza çıkar.

Metnin yazınsallığından söz ederken temelde iki başlıktan hareket etmek doğru gözüküyor: Şiirsel metinlerde yazınsallık ile kurmaca metinlerde yazınsallık. Şiir metinlerindeki anlatım başlı başına yazınsallıkla ilişkilendirilebilir. Genellikle konuşma dilinin dışında bir yapıya ve düzyazıdan farklı bir forma sahip olan şiirde tercih edilen imgelerin çağırışım değerleri anlatımı zenginleştirir. Ayrıca şiir dilinin müziğe yaklaşan bir yönünün ve ezberlemeye daha müsait olması şiirsel yazınsallıkla ilişkilendirilebilir. Birtakım söz sanatları, yan anlamlar, dilsel sapmalar da şiirsel yazınsallıkta üzerinde durulması gereken hususlardır.

Kurmaca metinlerde yazınsallık ise daha çok kurgu unsurları hakkındadır. Kişi, zaman, mekân, anlatım, mesaj, bakış açısı vb. gibi kurgu unsurlarının örgütlenecek estetik bir etki bırakması kurgusal yazınsallık olarak değerlendirilebilir. Söz konusu kurgusal öğeleri metinsellik ölçütleri olarak değerlendirmek pekâlâ mümkündür. Çünkü bir kurmaca metin, kurgu öğelerinin yapısal işleyişi ile meydana gelir. Her yazarın kurgu öğelerini işleme tarzı ve yöntemi farklı olduğu için üslup farklılıklarının da ortaya çıktığını söylemekte fayda vardır.

5. Hasan Ali Toptaş'ın *Bir Dünyanın Akşam Resmi* Öyküsünün Metinsellik ve Yazınsallık Ölçütleri Bağlamında İncelenmesi

İsmi postmodern yazarlarla anılan Hasan Ali Toptaş, birçok roman ve öykü kaleme almıştır. Büyülü gerçeklik, üstkurmaca, metinlerarasılık, belirsizlik ve kenarda duranın hikâyesi Toptaş'ın yazarlığını açıklayan kavramlar olarak öne çıkar. Toplumsal sorunlara değinirken bireyin varoluş durumunu kurban etmemeye dikkat eden yazar, şiirsel ve imgesel anlatıma başvurarak adeta okuma edimini bir tür serüvene çevirir. Onun anlatılarının farklı yöntemlerle ele alınıp incelenmesi sanat yönünün daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceği düşünülebilir. *Geçmiş Şimdi Gelecek* adlı kitabında yer alan *Bir Dünyanın Akşam Resmi* adlı öyküsü gerek anlatım biçimi gerek dilbilgisi özellikleri açısından dikkat çekicidir. Bu öyküyü metinsellik ve yazınsallık ölçütlerine göre inceleyerek daha iyi kavramaya çalışacağız.

5.1. Metinsellik Ölçütleri

Metinsellik ölçütleri yukarıda da değindiğimiz üzere birçok çalışmada farklılık gösterebilmektedir. Çalışmamızda genel olarak metnin dilbilgisel vaziyeti hakkında bilgi veren bağdaşıklık ve mantıksal yapının görünümünü sunan tutarlık başlıkları çerçevesinde tahliline girişeceğiz.

5.1.1. Bağdaşıklık

Bağdaşıklık, hakkında farklı tanımlamalar olsa da genel anlamda dilbilgisi öğelerinin metinde oluşturdukları anlamsal ilişki olarak değerlendirilir. Günay'a göre bir yazının metin

olmasını sağlayan cümleler arasındaki ilişkiyi metin içi bir dille sağlayan öğelerin tümü bağdaşıklık olarak ele alınır (2017, s. 75). Bağdaşıklığın dilbilgisi öğeleriyle olan ilişkisi çoğu zaman vurgunun dilbilgisine yönelik olmasını sağlamıştır. Nitekim Şükran Dilidüzgün, “Dilbilgisel bağdaşıklık düşünceler arasındaki ilişkilerin sözcükler, sözcük öbekleri, tümceler ve eylem zamanları arasında kurulan dilbilgisel bağlarla kurulmasını sağlar” (2017, s. 51) diyerek bağdaşıklığın niteliğini ortaya serer. “Bağdaşıklık, bir metni oluşturan yapılar arasındaki anlam bağlantısıyla birlikte dilbilgisel ilişkilerin nasıl olduğunu göstermektedir. (...) Bir metin dilbilgisel veya sözcüksel ilişkiler yoluyla bağdaşık kılınır” (Aşkın Balcı, 2018, s. 54-55).

Edebî metinler diğer metinler gibi dil öğeleri üzerinde inşa edildikleri için her şeyden önce dilsel öğelerin nasıl örgütlendiğinin anlaşılması gerekir. Çünkü edebî metnin anlamsal yapısı dilsel öğeler tarafından oluşturulur ve her anlamsal yapı bir şekilde dilsel öğelerle ilişkilidir. Bu bağlamda bir metnin daha iyi anlaşılması adına atılacak ilk adım bağdaşıklık görünümünün ortaya serilmesidir. Çalışmamızda Halliday ve Hasan’ın belirttikleri bağdaşıklık unsurlarından hareket edeceğiz. Bu bağdaşık unsurları sırasıyla: Gönderim, Değiştirim, Eksilti, Sözcüksel Bağdaşıklık ve Bağlaçlar’dır (Halliday-Hasan, 1976).

5.1.1.1. Gönderim

Metin birbiriyle anlamsal olarak ilişkili olan cümlelerin oluşturduğu anlamlar manzumesidir. Cümlelerde birtakım sözcük veya sözcük öbeği tekrar edilebilir. Anlatıcı dilde tasarrufa giderek veya akıcılığı sağlayabilme adına sözcükleri tekrar etmek yerine onların yerine geçecek başka sözcükler kullanılabilir. Gönderim metin içi ve metin dışı olmak üzere ikiye ayrılır.

Metin Dışı Gönderim

Metin dışı gönderimler doğrudan bağdaşıklığa katkı vermezler ve anlamsal bağlamdan yola çıkarak bu türden gönderimlere ulaşılır. Metin dışı gönderimde, daha önce söz edilmeyen bir öge, sezdirilerek okuyucuya anlatılmaya çalışılır. Hasan Ali Toptaş’ın incelediğimiz öyküsünde az olmakla birlikte metin dışı gönderim örneklerine rastlanır:

*Az sonra, elma yüklü kamyonların gürültüsüyle kirlenmiş bir kaldırımda karşılaşacağım seninle.**

Öykü anlatıcısı daha önce “sen” diye hitap ettiği kişinin kim olduğu ile ilgili herhangi bir bilgi vermez. Anlatının akışında bu cümlede geçen “sen” metin dışı bir gönderim olarak değerlendirilir. Şu cümlede geçen “bu kahrolası taşra kenti” metin dışı bir gönderim olarak ele alınabilir çünkü bu cümleden önce ve sonrasında bu kentin neresi olduğu ile ilgili herhangi bir ipucu yoktur:

Hani, gelmek konuktan göndermek ev sahibinden töresini yürürlükte tutmak için değil; seni canıma yakın bildiğimden ve bu kahrolası küçük taşra kentinde beynime teğet beyin taşıyan bir insan bulup da bir şeyleri paylaşmamaktan usandığımdan, bu akşam konuğumsun.

Bu cümlede geçen “bu akşam” ifadesi de yine metin dışı bir gönderim olarak ele alınabilir çünkü zaman olarak metinde daha önce ve sonra net bir ifade belirtilmemiştir.

Metin İçi gönderim

* Metindeki alıntılar için bk. Hasan Ali Toptaş (2018). *Geçmiş şimdi gelecek*. İstanbul: Everest Yayınları, 94-99.

Metin içi gönderimde okuyucu işaretler yoluyla metnin içine yönlendiriliyorsa burada metin içi gönderimden söz edilir. Metin içi gönderimler bağdaşıklık ilişkisinin kurulmasına hizmet ettiği için üzerinde önemle durulması gerekir. Ön gönderim ve art gönderim olmak üzere iki metin içi gönderimden bahsedilir. Ön gönderimde, metin içindeki bir unsur zikredilmeden evvel onunla anlamsal bağıntı içerisinde olan dilsel bir birim kullanılır. İncelediğimiz metinde ön gönderim unsuruna rastlamadık. Fakat anlatıcı daha sonra gerçekleşecek olayları anlatarak bu noktada ön gönderime yakın bir anlatım elde eder:

Bunca soruyu ben, ancak art arda ateşlenen birkaç sigara dumanına alnımı dayayarak yanıtlayabileceğim. Sesime, el kol hareketlerime ve yüzümün duşuna katarak sana gösterdiğim ben, yaşamımın havasını suyunu anlatacak sana.

Dikkat edilirse bu cümlede anlatıcı henüz gerçekleşmemiş olaylardan söz ederek esasında bir ön gönderime başvurur. Ön gönderim genellikle sözcük düzeyinde ele alınmasına karşın cümlelerin anlamı da bir ön gönderim durumu ortaya koyabilir.

Metin içi gönderimin diğer unsuru olan art gönderim ise metinde önce gelen ögenin ardındaki bir öge onunla anlamsal bir ilişki içine girerek ona göndermede bulunur. İncelediğimiz öyküde art gönderime örnek olarak gösterilebilecek birçok parça vardır. Şu cümleleri ele alalım:

*Yaşamında bir mendil düşürecek kadar yerim kalmadı çünkü. Tutsağım ben, zincirlerimi kimsecikler görmüyor, şakırtılarını duyanlar anlamıyor. **Bunları** şimdi anlatamam sana, mutlu insan rolünü oynuyorum bu günlerde.*

Üçüncü cümlede kullanılan *bunlar* ifadesi daha önce gelen cümlelerde anlatıcı tarafından anlatılan duyguların yerini tuttuğu için bir art gönderim ögesi olarak değerlendirilir. Anlatıcı ilk iki cümlede anlattığı duyguları tekrar etmek yerine *bunlar* ifadesi ile özetlemeye gitmiş ve söz konusu ifade ile daha önceki cümleler arasında anlamsal bağlantı kurmuştur. Mevzunun daha iyi anlaşılması için metinden aldığımız şu örneğe bakalım:

*Eşimin sofrayı kuşatan sessizliğini, sorulmuş olmak için sorulmuş sorularla ne kadar kırmaya çalışsam da, senin tabağındaki balıklar bitmemekte direnirken, **benimkilerin** de tadı ve rengi hızla uçup gidecek.*

Anlatıcı, birinci cümlede muhatabının balıklarından söz eder, ikinci cümlede ise kendi balıklarından bahsederken *benimkiler* diyerek balıklara anlamsal göndermede bulunur.

Burada yeri gelmişken anlatımda sık sık karşılaşılan gönderim ögelerinden bahsetmekte fayda vardır. Gönderimlerde bulunurken şahıs zamirleri, işaret zamirleri, dönüşlülük zamiri, ilgi zamiri, işaret sıfatı ve karşılaştırmalara başvurulur. Tahlil ettiğimiz metinde şahıs zamiri, işaret zamiri, dönüşlülük zamiri ve işaret sıfatı gönderim ögesi olarak kullanılır:

*Eşim hoş geldin diyecek. **Onunla** liseden tanışıyorsun. (Şahıs Zamiri)*

*Sen tabağından taşan denizin fosforlu uğultusunu dinlerken, ben **kendi** evimde **kendimi** duyumsayışımı oğlumun görüntüsünün, askıdaki ceketimin ve benim saydığım gözlük, sigara, çakmak gibi nesnelere yardımıyla içimin derinliklerine iterek sana dönecek.... (Dönüşlülük Zamiri)*

***Buralarda** hiç kimseyle hiçbir şeyi paylaşamadığımı düşüneceğim, paylaşamayanın insanı nasıl yordüğünü... (İşaret Zamiri)*

O akşam eve vardığımızda bütün bunlar henüz gerçekleşmemiş olacak ve sen hiçbirini bilmeyeceksin... (İşaret sıfatı)

benimkilerin de tadı ve rengi hızla uçup gidecek... (İlgi zamiri)

5.1.1.2. Değişirir

Bağdaşıklık ögelerinden biri olan değiştirir, metin içerisindeki sözcük veya sözcük ögelerinin değiştirilmesi ile anlamsal bütünlükte herhangi bir bozulmanın olmadığına işaret eder. Genel anlamda değiştirir “bir sözcük, cümle veya herhangi bir metinsel yapının yerine bu yapının üstlendiği görevi yerine getirebilecek başka bir sözcük, cümle veya metinsel yapının kullanılması” (Halliday-Hasan, 1976 aktaran Çintaş Yıldız, 2015, s.166) şeklinde tanımlanır. Mehmet Rifat, değiştirimi anlatımın önemli bir unsuru olarak değerlendirir ve anlatım düzleminde veya içerik düzleminde bir ögenin yerinin başka bir öge ile yer değiştirilmesinin farklı bir birim yaratıp yaratmadığını değiştirir tarafından sınındığını söyler (2013, s. 61). Özkan ise değiştirimin *öyle* ve *böyle* ifadeleriyle yapılabildiğini belirtir (2004:179). Bir metinde değiştirir isme, fille ve cümleye dayalı olmak üzere üç şekilde gerçekleşir.

İncelediğimiz öyküde fiile dayalı bir değiştirir vardır:

*Eşimin sofrayı kuşatan sessizliğini, sorulmuş sorularla ne kadar kırmaya çalışsam da, senin tabağındaki balıklar **bitmemekte direnirken** benimkilerin de tadı ve rengi **hızla uçup gidecek**.*

Anlatıcı ikinci cümlede kendi tabağındaki balıkların *bitmemekte direnmeyeceklerini* ifade etmek isterken onların *hızla uçup gideceğini* söyleyerek değiştirime başvurur.

5.1.1.3. Eksilti

Bir başka bağdaşıklık ögesi olan eksilti, metinde söz veya sözcük ögelerinin ortadan kalkmasına rağmen anlamsal bütünlüğün kayıp olmamasına, okuyucunun eksiltili yapının varlığına rağmen anlamsal çıkarımda bulunabilmesine olanak tanır. Eksiltili anlatım cümledeki anlatım ögelerinden birinin veya birkaçının düşürülmesiyle elde edilir.

Gözlerimde rakam kırıntılarını, parmaklarımda tuşların ürpertisini taşıyacağım bir süre, içimde, memur kimliğimi unutmak (için)

(Ben) Yaşamın siyah beyaz yanlarını içime kilitliyorum sürekli.

(Onlar) Sonra bir gün bıyıkları beyaza bulanış dayımla kapımı çalacaklar.

*O akşam eve vardığımızda bütün bunlar henüz gerçekleşmemiş olacak ve sen hiçbirini bilmeyeceksin. Ben de **(hiçbirini)** bilmeyeceğim.*

*Yemeğe oturacağız sonra. **(Yemekte)** Marul salatası ve balık **(var)***

5.1.1.4. Sözcüksel Bağdaşıklık

Aynı anlam kümesi içerisinde olan ve metin içerisinde benzer işlevleri yerine getiren sözcüklerin veya sözcük gruplarının kullanılmasıyla meydana gelen duruma sözcüksel bağdaşıklık adı verilir. Tekrar ve aynı kavram alanındaki sözcüklerin kullanılması olmak üzere iki tür sözcüksel bağdaşıklıktan bahsedilebilir. İncelediğimiz metinde aynı kavram alanındaki sözcüklerin kullanılmasıyla oluşan sözcüksel bağdaşıklığa rastlamadık. Tekrarlar yoluyla elde edilen sözcüksel bağdaşıklıkla ilgili ise birkaç örneğe rastladık.

Tekrar

Metnin anlamsal bütünlüğünün sağlanabilmesi adına zaman zaman bazı sözcük ve sözcük öbekleri tekrar edilir. Halliday ve Hassan'a göre metinde tekrarlar şu şekilde gerçekleşir: Kelimenin aynen tekrar edilmesi, Eş ya da yakın anlamlı kelime kullanımı, Kelimenin üst veya alt anlamlısını kullanma, Genel anlamlı sözcük kullanma (1976, s. 278-286). İncelediğimiz öyküde art arda gelen cümlelerde aynı kelimelerin tekrar edildiği parçalara dikkat edilir:

Az sonra, elma yüklü kamyonların gürültüsüyle kirlenmiş bir kaldırımda karşılaşacağım seninle. Sigarayı "akıl otu" sıfatına takarak dumana boğulduğumuz, dudak uçlarımızda kuruyan Hayyam'ın rubailerini kız kırmızısı şaraplarla ıslattığımız lise yılları yoğunlaşa sana dönüşmüş de, gelip karşımda durmuşsun, omzundaki çanta da o yılların unutulmuş günlerini taşıyormuşsun gibi, coşkuyla yürüyeceğim sana doğru. (Sen kişi zamiri tekrar edilmektedir.)

5.1.1.5. Bağlaçlar

Bağlaçlar ve bağlama ögeleri metindeki cümle ve kelimelerin dilbilgisi ve anlam açısından bir araya gelmesini sağlarlar. Metindeki bağdaşıklık bazı noktalardan bağlaç ve bağlama ögelerinin kullanılmasından kaynaklanır. Sözü edilen ögeler anlamsal bütünlüğe katkı sağladıkları gibi metnin okunmasına da olanak tanırırlar. Bağlama ögelerinin veya bağlaçların olmadığı bir metnin varlığını düşünmek zordur.

İncelediğimiz metinde bağdaşıklığa katkı sağlayan bağlaçlar ve bağlama ögelerini şöyle gösterebiliriz:

*Ben bir süre bakacağım arkandan. **Sonra**, içimdeki uçurumun başında durarak eşimin annesini aramasını ve annemin, bıyıkları beyaza bulanmış dayımla kapımı çalmasını bekleyeceğim.* (Sonra ifadesi iki cümleyi zaman açısından birbirine bağlamıştır.)

*Çantayı açacaksın sonra, kaş altından bakıp bakıp gülümseyen oğluma çikolatalar vereceksin. **Ama**, o yanaklarını hemen vermeyecek sana...* (Ama bağlacı burada birinci cümlede anlatılan şeyin aksi bir durumun gelişmesine dikkat çeker ve iki cümle arasında bu minvalde bir bağlantı kurar.)

O akşam eve vardığımızda bütün bunlar henüz gerçekleşmemiş olacak ve sen hiçbirini bilmeyeceksin. (ve bağlacı burada bunlara ek olarak anlamını katmıştır)

*O **da** susacaktı.* (da bağlacı burada ayrıca, ek olarak anlamını katmaktadır)

Benzer örneklerin konuyu gereksiz uzatacağını düşünerek verdiğimiz örneklerin mevzunun anlaşılması için yeterli olduğuna kanaat getirdik.

5.1.2. Tutarlılık

Metin, dilsel ögelerin oluşturduğu anlamsal yapı olarak değerlendirdiği için bu anlamsal yapının mantıksal yanının incelenmesi gerekir. Tutarlılık, metnin dilsel ögelerinin oluşturduğu bütünlüğü üzerine inşa edilen anlamsal birlik olarak değerlendirilir. Yukarıda görüldüğü üzere bağdaşıklık metnin ortaya çıkardığı dilsel unsurlara odaklanır, buna mukabil tutarlılık metindeki imgelerin, söylemin, göstergelerin zihinde bir tür şema oluşturmasıdır. "Tümcelerin sıralanışı ve aralarındaki ilişkileri ele almak, bağıntısal bir inceleme; genel olarak metnin bütünlüğünü ele almak ise tutarlılıkla ilgili bir değerlendirmedir. Metin içi bilgilerden destek alan metinsel tutarlılık, metnin amacı üzerine edimsel varsayımlar oluşturmaya katkı sağlar" (Günay, 2017, s. 120).

Bağdaşıklıkta olduğu gibi tutarlılıkta da ölçütlerle ilgili çok farklı düşünceler ortaya konulmuştur. Betty Bamberg'in ortaya koyduğu tutarlılık ölçütleri aynı zamanda bağdaşıklıkla ilişkili olmaları hasebiyle dikkate değerdir. Ona göre bir yazıda üzerinde durulması gereken tutarlılık ölçütleri şunlardır: Konuyu tanımlamak, konuyu değiştirmemek ya da konu dışına çıkmamak, bağlamı ya da durumu belirleyerek okuru yönlendirmek, ayrıntıları (örnekleri) metin boyunca uygulanan plâna göre düzenlemek, bağdaşıklık ilişkilerini kurmak, metni sonuç bölümüyle bitirmek, metnin akışını bozacak dilbilgisel ve mekanik hata yapmamak (1983, s. 428 aktaran Ülper, 2008, s. 32-33). İncelememizde Bamberg'in tutarlılık ölçütlerinden faydalanacağız.

5.1.2.1.Konuyu Tanımlamak

Ele aldığımız metin kurmaca bir metin olduğundan anlatıcı doğrudan olayı tanımlama eylemine girmek yerine okuyucuya sezdirmeye çalışır. Okuyucu, anlatıcı ile evine bir gecelik misafirliğe gelen kişi (bu kişi anlatıcın kendisi de olabilir) arasında vuku bulması muhtemel olan olay ile karşılaşır. Anlatıcı henüz gerçekleşmemiş olan şeyleri muhatabına anlatarak farklı bir anlatım tekniğini uygular. Postmodern tarzda yazdığı eserlerle dikkat çeken Hasan Ali Toptaş'ın bu şekilde okuyucunun anlama sınırlarını zorlamaya çalıştığını ifade etmek gerekir. Örnek olması hasebiyle şu metinde geçen şu paragrafa bakılabilir:

Karşılaşan insanların mutlaka gülümsemeleri gerekirmiş gibi, ayırımına varamadığın alışkanlıklardan birini daha sürdürerek gülümseyeceğim elini sıkarken. Sen de gülümseyeceksin. El sıkışmayı bile ilkel bir yineleme saydığını bildiğimden, bu kez de, gülümseme alışkanlığına gülümsediğini düşüneceğim.

Metinde konu tanımlanmamasına okuyucu öykü bittiğinde anlatıcının ailesinin misafirden hazzetmediğini ve anlatıcının bu durumdan rahatsızlık duyduğunu anlar. Ayrıca anlatıcı ile misafirliğe gelen kişinin muhtemelen siyasi konular hakkında sohbet ettikleri ve bu durumun aileyi endişelendirdiği fark edilir. Sonuç olarak konu tam olarak tanımlanmamasına rağmen anlatımın yapısı okuyucunun çıkarımda bulunmasına olanak tanır. Bu da okuyucu ile metin arasında açık bir iletişimin mümkün olduğunu gösterir.

5.1.2.2.Konuyu Değiştirmemek ya da Konu Dışına Çıkmamak

Bir metnin tutarlığında metnin anlamsal bir kompozisyon oluşturması oldukça önemlidir. Verilmek istenen mesajın doğru bir biçimde karşıya aktarılması için konuda birliğe uyulması elzemdir. Söz konusu bir gazete yazısı veya bilgilendirici bir broşür olduğunda bu hususa kolaylıkla riayet edilir. Fakat kurmaca metinlerde bilhassa postmodern metinlerde yazarlar, iletmek istediklerini doğrudan aktarmak yerine birtakım söz oyunlarına başvurabilir, zaman zaman konu dışına taşarak okuyucunun anlamasını güçleştirebilir. Bu tutarlığa zarar veren bir husus olarak değerlendirilse de yazınsal açılarından makbul karşılanır.

Ele aldığımız öyküde yazar zaman zaman konu dışına taşarak tutarlılığın aksine bir tavır sergiler. Anlatıcı, misafir ettiği kişi ile yemeği yedikten sonra birden farklı konulara temas ederek ana konudan sapar:

Çaylarımızı alarak kitaplarla ısınan odaya geçeceğiz. Sorular soracaksın bana. Nasılım? İşimi sevemedim mi daha? Müdürün, etiket alınırca çırılçıplak kalacak kadar zavallı mı yine? Sineklerin Tanrısı'nı nasıl buldun? En önemlisi de, günlük yaşamla beynimdeki yaşam arasındaki uzaklık ne durumda?

Art arda sorulan bu soruların metinde cevapları verilmiyor, bir çizgide giden anlatım birden bu sorularla adeta başka bir boyuta taşınır. Tutarlığa ters düşen bu durum aynı zamanda okuyucu, anlatıcının birtakım sıkıntılarla boğuştuğunu fark eder. Ayrıca soruların cevapları verilmeyerek anlamsal bir boşluk oluşturur. Bu da yine tutarlılığa aykırı bir durum olarak değerlendirilebilir.

5.1.2.3. Bağlamı ya da Durumu Belirleyerek Okuru Yönlendirmek

Her metin en nihayetinde bir amaç için yazılır. Metin hitap ettiği kitleye vermek istediği mesajı en doğru ve etkili şekilde ulaştırabilme adına birtakım yöntemler geliştirir. Söz gelimi okuyucunun ne anlaması gerektiğini, hangi açıdan yaklaşmasının daha doğru olduğunu anlatan ifadeler yer veren anlatıcı, anlaşılacak amacındadır. Kurmaca metinlerde de sık sık okur yönlendirilerek metinden ne anlaması gerektiği hakkında birtakım yönlendirmeler yapılır. Bilhassa geleneksel anlatılarda okur, açık bir şekilde yönlendirilir. Postmodern anlatılarda ise bağlam açık bir şekilde ortaya serilmediği gibi metindeki anlamsal boşluklar birtakım tutarsızlıklara neden olabilir.

İncelediğimiz metinde her şeyden önce anlatıcının karşılaştığı kişinin gerçekte var olup olmadığı ya da anlatıcının eski “beni”ni mi anlatmaya çalıştığı belirsizliği söz konusudur. Öte yandan ailesinin onun hakkında endişelenmesinin nedeni açık bir biçimde anlatılmadığından okuyucu kendisi bazı çıkarımlarda bulunur. Bu açıdan yaklaşıldığında metnin tutarsız olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fakat gerçekleşecekleri önceden anlatan anlatıcı, zamansal açıdan bir anlatımın yapısını bozmasına karşın kitaplardan söz ederek okuyucunun anlatının bağlamı hakkında yönlendirir. Başka bir şekilde ifade edersek okuyucunun ailenin öfkesini anlamasını sağlar. Bu açıdan yaklaşıldığında ise anlatının tutarlı olduğunu söylemek yanlış olmaz.

5.1.2.4. Bağdaşıklık İlişkilerini Kurmak

Ele aldığımız anlatı bağdaşıklık ilişkilerini kurması açısından oldukça düzgündür. Dil bilgisi kurallarına riayet edilerek kaleme alınan metin bu açıdan okuyucunun anlamlandırma sürecine zarar vermemektedir.

5.1.2.5. Metni Sonuç Bölümüyle Bitirmek

İncelediğimiz anlatıda gerçekleşmemiş olaylar birbirine bağlanarak anlatılmıştır. İlk anlatıcının muhatabını görmesi ve onunla eve doğru gitmesini, birden muhatabının konukluğunun başına açacağı sorunları, eve geldiklerinde yaşadıklarını ve en sonunda anlatıcının tekrar geriye dönüp başına gelecekleri düşünmesi anlatılmıştır. Sonuç paragrafına şu şekildedir:

Ben bir süre bakacağım arkandan. Sonra, içimdeki uçurumun başında durarak, eşimin annesini aramasını ve annemin, bıyıkları beyaza bulaşmış dayımla kapımı çalmasını bekleyeceğim.

Bu paragraftan da anlaşıldığı üzere okuyucunun daha önce anlatılan olaylara odaklanması istenir. Aslında sonuç, metnin ortasında gerçekleşeceği ifade edilen olaylardır. Bu açıdan tutarlı olduğu söylenese de anlatı farklı bir deneyim sunar.

5.2. Yazınsallık

Ele alınan metnin özelliği yazınsallık yönünü de bir bakımdan belirler. Postmodern bir metnin yapısal özellikleri birçok açıdan modern ve geleneksel metinlerden ayrıldığından konuya postmodern sanat estetiği çerçevesinde yaklaşmak daha makul görünüyor. “Var olan tek gerçek

metindir, diyen postmodernistlere göre metin, okuyucu tarafından içi doldurulacak olan çatlaklardan meydana gelir. Metin kendisine karşı olan bütün otoriteleri reddeder” (Bingöl, 2021: 198). Postmodern kuramda metne yapılan vurgu, bir bakıma yazınsallığı metinden hareket ederek açıklamayı gerektirir.

Bir edebî metnin, metinselliğinin incelenmesi tek başına estetik değeri hakkında bilgi vermeyeceği metin olarak ontolojisi ile ilgili de yeterince açıklama getirmez. Edebî metni anlamının yolu bu yüzden yazınsallığa eğilmekle mümkündür. Her edebî tür için farklı yazınsallık ölçütleri belirlenmektedir. Hasan Ali Toptaş’ın incelediğimiz *Bir Dünyanın Akşam Resmi* adlı anlatı metni, öykü olduğu için kurmacanın özellikleri göz önünde bulundurularak ele alınmalı. Kurmaca metinlerin yazınsallığı anlatım, anlatıcı, zaman, mekân ve metinlerarasılık gibi ölçütler çerçevesinde ortaya konulabilir.

5.2.1. Anlatım ve Anlatıcı

Edebiyat sanatı temelde dile dayalı bir anlatımdır. Şiir gibi türlerde anlatım genellikle tek boyutlu iken kurmaca metinlerde çok boyutlu ve bazen katmanlı bir anlatıma, iç içe geçmiş olayların anlatıldığı anlatılara rast gelinir. Anlatım metnin okuyucu ile buluşmasını sağlayan ve düşüncenin, duygunun bir forma kavuşup ortaya çıkmasını destekleyen faktördür. “Kurmaca bir metni doğru anlayabilme adına anlatım özelliklerinin etraflıca incelenmesi elzemdir. Anlatıcı, anlatım zamanı, bakış açısı gibi kurmaca anlatımın temel unsurlarının farklı boyutlarının bilinmesi metni daha sağlıklı incelememize olanak tanır” (Bingöl 2020, 1500). Anlatım yazınsallığı sağlayan bir öge olduğu gibi metinselliğe de katkı sağlar. Melike Somuncu’ya göre anlatıcı kurguyu zihninde tamamlamasından sonra kurgunun metinsel olabilmesi adına birtakım ilkelerin varlığına ihtiyaç duyulur. Bu ilkelerin başında metnin okuyucu ile iletişim kurarak bir ileti sağlaması gerekir. Bu ileti bazen dil ögeleri ile bazen hem dil ögeleri hem mantık ilgisi ile bazen de sadece mantık ilgisi ile sağlanmaktadır (2021, s. 5).

Anlatım ve anlatıcı ile ilgi birçok kuram geliştirilmiş, muhtelif düşünürler farklı görüşler oraya koyarak kurmaca metinlerde anlatım ve anlatıcı konusuna eğilmiştir. Doğal olarak bir kurmaca metinde anlatım ve anlatıcı hakkında herkesin hemfikir olduğu bir çözümlenmeye girişmek zordur. İncelediğimiz metin postmodern özellikleri haizdir, bundan dolayı metnin anlatım ve anlatıcı unsurlarını incelerken postmodern kuramdan faydalanacağız.

Postmodern anlatılarda anlatım, modern anlatılardan farklı olarak çokseslidir. Anlatıcının ve kahramanın sesi birçok kez birbirine karışabilir. Anlatıcı birçok anlatım tekniğini bir arada kullanarak okuma serüvenin zenginleşmesine olanak sağlar. Hasan Ali Toptaş’ın *Bir Dünyanın Akşam Resmi*’nde anlatım birinci tekil kişinin ağzından gerçekleştirir. Anlatıcı, okuyucu ile anlatı arasındaki köprü vazifesi gördüğünden ele aldığımız öyküde okuyucu anlatımın dünyasına birinci tekil şahsın penceresinden dâhil olur. Bu bakış açısı aynı zamanda anlatım teknikleri üzerinde de birtakım etkileri vardır. Genel anlamda tasvirlerin yer aldığı anlatıda iç monolog tekniğine de başvurulduğu görülür. Öyle ki okuyucu olaya sık sık anlatıcının iç dünyasından bakar. Şu örneğe bakalım:

Ama, vardığımızda göreceksiniz ki, ben de senin kadar konuğumdur o evde. Yaşamımda bir mendil düşürecek kadar yerin kalmadı çünkü. Tutsağım ben, zincirlerimi kimsecikler görmüyor, şakırtılarını duyanlar anlamıyor. Bunları şimdi anlatamam sana, mutlu insan rolünü oynuyorum bugünlerde.

Anlatıcı karşısındakine sesleniyor gibi görünüyor fakat esasında içinden geçenleri anlatıyor. Bunu alıntıladığımız yerin öncesinde ve sonrasında muhatap olarak alınan kişinin konuşmaması ve anlatıcının iç âleminde olaya bakmasından anlıyoruz. Bu anlatım tarzı öykünün okuyucuda uyandırmak istediği duygulara daha uygundur. Çevresine yabancılaşan ve ötekilerin bakışından dolayı kendisini baskı altında hisseden anlatıcı iç monolog yoluyla okuyucunun kendisiyle daha rahat empati kurmasını sağlar. Bu da metnin edebî değerine yani yazınsallığına büyük bir katkı sağlamaktadır.

5.2.2. Zaman

Kurmaca metinlerin en önemli yapısal unsurlarından biri olan zaman hakkında fikirler ortaya atılmıştır. Geleneksel metinlerde genellikle çizgisel bir anlatım tercih edilirken modern metinlerde kronolojik anlatımın hâkimiyeti yıkılmıştır. Postmodern metinlerde ise anakronizm, geriye dönüş, ileriye dönük anlatı birçok kez aynı yerde karşımıza çıkar. Anlatıdaki zaman kavramını ayrıntılı bir biçimde kaleme alan Gérard Genette'in düşüncelerinden faydalanarak *Bir Dünyanın Akşam Resmi* öyküsünde zaman olgusuna değineceğiz.

Genette, bir anlatıda zaman olgusunu *düzen*, *süre* ve *hız* başlıkları altında ele alır. *Düzen* başlığının en önemli ögesi anakronidir. Ona göre bir anlatının zamansal düzenini incelemek olayların veya zamansal bölümlerin anlatının söylemindeki dizilme düzeni ile olayların veya zamansal kesitlerin hikâye içindeki ardışıklık düzeniyle kıyaslamak demektir (2011, s. 23). Genette, anakronin iki türünün olduğunu ileri sürer: *prolepsis* ve *analepsis*. *Prolepsis* anlatı çizgisinin dışına çıkarak sonradan gerçekleşecek olayların, *analepsis* ise önceden gerçekleşen olayların anlatılmasıdır.

Bir Dünyanın Akşam Resmi'nde zaman baştan itibaren *prolepsis* olarak yani sonradan gerçekleşecek şekilde örgütlenmiştir. Daha ilk paragrafta anlatıcı, okuyucunun merakını canlı tutabilme adına gelecek zaman kipinde anlatıma başlar:

İşten çıkacağım. Gözlerimde rakam kırıntılarını, parmaklarımda tuşların ürpertisini taşıyacağım bir süre, içimde, memur kimliğimi unutmak; kravat, ütülü kumaş ve imza çizelgesinin arasına sıkışan yaşamımı yarın sabaha kadar tepe tepe kullanma telaşı.

Görüldüğü gibi henüz gerçekleşmemiş olayları anlatan anlatıcı kişi, aynı zamanda iç sıkıntılarının da gelecekte ne şekilde görüneceğine değinir. Söz konusu anlatım zamanı kronolojik zamanın kırılmasına yol açtığı gibi anlatımın geleceğe atlamasına, gelecekte şü anki ana bakılmasına olanak tanır.

Genette'nin, anlatının süresi başlığında üzerinde durduğu asıl mevzu anlatılanın ne kadar sürdüğüdür. Burada özellikle anlatının hızına değinir. Anlatının hızını dört başlık altında inceler:

1.Özet: Birkaç gün, ay ya da yılın, eylem ya da konuşma ayrıntılarına girmeden birkaç paragraf ya da sayfada anlatılması.

2.Ara: Olaylar anlatılırken anlatıcının araya girerek birtakım tasvirlerle başvurması.

3.Eksilti: Anlatıdaki birtakım olayların üzerinden atlanması ya da hiç anlatılmaması. Genette, buna "Özet ve tasvir arası yokluk" adını verir.

4.Sahne: Öykü zamanı ile söylem zamanının birbirine eşit olması durumudur. Sahneye örnek olarak diyalogları verebiliriz (Dervişcemaloğlu, 2014, s. 164).

Bir Dünyanın Akşam Resmi'nde özet, ara ve eksiltiye yer verildiği görülür. Genel anlamda gelecekte gerçekleşecek olayların anlatılmasına rağmen anlatıcı gelecek zaman içerisinde özetlemelere gider. Örneğin arkadaşını eve davet etmesinden sonra annesinin ve dayısının bir gün çıkıp ona kızacaklarından söz ederken arada geçen zamanda gerçekleşen olayları anlatmayarak özete başvurur.

Anlatıcının birinci tekil kişinin perspektifinden olayları anlatması, sık sık araya girip anlatım zamanının kırılmasına yol açar. Şu paragraftaki anlatıma bakarak örnek verelim:

Mahalle bakkalına uğrayacağız eve yaklaşırken. Yüzünde dedikodu küpü yazması gereken bakkal ellerime iki ekmeğe uzatırken, öğrenci yaşamından kaynaklanan alışkanlıkla cebine davranıp bir ekmeğin parasını vermek isteyeceksin. (...) Buralarda hiç kimseyle hiçbir şeyi paylaşmadığımı düşüneneğim, paylaşamayanın insanı nasıl yordüğünü, Sonra senin konukluğunu düşüneneğim.

Mahalle bakkalında gerçekleşen olay esnasında anlatıcı araya girerek kendi iç âleminde birtakım yorumlar yapar. Burada tam da çizgisel zaman kırılarak iç zamana yönelir.

Bir Dünyanın Akşam Resmi anlatısı kısa bir öykü olması hasebiyle birçok şeyin üzerinden atlar. Mesela anlatıcının işten çıkıp eve gelişi esnasında başına gelen şeylerin hepsi anlatılmamış, işine ne zaman gittiği ve ne yaptığı da anlatılmamış, yine arkadaşıyla evde sohbet ederken sabaha kadar geçen sürede konuşulanların hepsi okuyucuya aktarılmamıştır. Bu, anlatıda anlam boşluklarına yol açmanın yanında okuyucunun bu anlam boşluklarını doldurmasına olanak da sağlar. Söz gelimi anlatıcının bir memur olduğu ve dostluk kurduğu kişilerin muhtemelen siyasi nedenlerden ötürü ailesini endişelendirdiğini anlamak mümkündür.

Genette, *sıklık* başlığında ise bir söylemin anlatıda kullanılma sıklığına değinir. Ona göre bir söylem zamansal olarak birden fazla tekrar edilebilir. Burada *yineleyim* kavramından söz ederek söylemin anlatı dizisi boyunca ne şekilde ve sıklıkta tekrar edildiğine değinir. Yineleyimli anlatımı ise *belirlenim*, *saptam* ve *kaplam* olmak üzere üç kola ayırır. Zaman diliminin tam olarak belirtilmediği ama sezildiği *belirlenim* “gerçekte sınırsız gibi ele alınabilecek bir tekrardan bahsettiğimizde, bir dizinin artzamanlı sınırları söylenmeden bırakılmasıdır.” Net olarak belirtilmeyen *saptam* “bazen, bazı günler, sık sık” gibi göndermeler ile olayın zamansal boyutuna vurgu yapar. *Kaplam* ise anlatsal genişleme için hiçbir destek vermeyecek kadar az bir süreye sahip zamanları ifade eder (Genette, 2011, s. 132-133).

Bir Dünyanın Akşam Resmi öyküsünde zaman net olarak belirtilmez yani belirlenime başvurularak okuyucunun zaman hakkında çıkarımında bulunması sağlanır. Anlatıda “işten çıktığımda”, “vardığımızda”, “o akşam eve vardığımızda”, “gecenin ortasına vardığımızda” gibi ifadeler yer veren anlatıcı esnasında tam olarak zamanı belirtmez. Anlatının başlığı bile zaman mefhumuna göndermede bulunmasına rağmen hangi akşam olduğu açıklanmaz. Bu akşam, bir memurun evine döndüğü, hafta içi herhangi bir günün akşamı olabilir. Ayrıca anlatıda *birkaç gün*, *bir gece*, *bir gün* gibi yine net zamana işaret etmeyen ifadeler ile saptama başvurulur.

5.2.3. Mekân

Her anlatı bir mekânda gerçekleşir. Mekân anlatıda bazen net bir şekilde vurgulanırken bazen belirsiz bir biçimde hissettirilir. Mekân kurmaca dünyayı kuşatan algısal bir unsurdur ve bu unsur olayın, kahramanların ve mesajın daha iyi kavranmasına olanak tanır. Bazen mekân olayların somutlaşmasını sağlayan bir faktör olmaktan çıkarak kahramanın kişiliğini belirleyen

enerjiye dönüşür. “Yaşama can verir, derinlik kazandırır. Belki de mekân, yazında yaşamın hammaddesi, toprağıdır” (Dener, 1995, s. 73). Anlatının diğer öğeleri gibi mekân hakkında da birçok farklı fikir dile getirilmiştir. Biz anlatıyla da uyumlu olması hasebiyle geniş mekân ve dar mekân ayırımından hareket edeceğiz.

Bir Dünyanın Akşam Resmi öyküsünde kaldırım, Konya, ev, küçük taşra kenti, bakkal, terminal, salon, oda belli başlı mekânlar olarak karşımıza çıkar. Konya, kaldırım, bakkal üzerinde fazla durulmayan anlatılıp geçilen mekânlar olduğu için geniş mekânlardır. Oysa ev, küçük taşra kenti, salon, oda anlatıcının psikolojisi üzerinde belirleyici olan dar mekânlardır. Zaten anlatıya derinlik katan mekânlar da bunlardır. Hemen hemen bütün anlatılarında taşrayı merkeze alan Hasan Ali Toptaş, incelediğimiz öyküsünde de taşrayı anlatır. Adı belirtilmeyen ve bir gizeme dönüşen taşra anlatıcının ruhunun sıkıştığı ve kendisini ifade edemediği bir dar mekândır. Ayrıca iletişimde sıkıntı çektiği ailesinin yaşadığı ev de yine onun için yabancı bir yerdir. Burada kendisini aynen taşrada olduğu gibi huzursuz hisseder. Fakat dostunun gelmesi ile birlikte evin salonu ve sohbet ettikleri oda olumlu bir unsur olarak karşımıza çıkar. Böylece mekân sadece olayın vuku bulduğu zemin olmaktan çıkarak bireyin karakterini yönlendiren bir unsura dönüşür.

5.2.4. Metinlerarasılık

Son olarak üzerinde durulması gereken husus metinlerarasılıktır. Postmodern anlatılarda başka anlatılardan malzeme alma sanat üretimin bir ilkesi olarak görülür. Postmodern edebiyatçıların eserleri incelendiğinde başka eserlerden alınan malzemenin metnin organik yapısına eklendiği görülür. Pastiş, Parodi, alıntı, gizli alıntı, açık ve kapalı göndermeler, yeniden yazma diğer metinler faydalanma tekniklerinden sadece bazılarıdır.

Bir Dünyanın Akşam Resmi anlatısında alıntılara sık sık yer verilerek başka metinlerden malzemeler ödünç alınmıştır. İsim ve eser isimlerini zikrederek anlatıcı alıntılar yapar. Öyküde Hayyam, Mevlana, Graham Greene'nin isimleri zikredilirken ayrıca Hayyam'ın Rubailer, William Golding'in *Sineklerin Tanrısı*, Graham Greene'in *Yıkılış* adlı eserlerinden bahsedilir. Söz konusu eserler ve şahıslar anlatıcının kültürel birikimi hakkında bilgi verdiği gibi anlatının diğer anlatılarla etkileşim içerisinde olduğunu da gösterir.

İncelediğimiz metinde Mustafa Hulusi Koçer'in *Misket* adlı türküsünden doğrudan alıntı yapılır: “Güvercin uçuverdi”.

Sonuç

Bütün metin tahlillerinin ortak yönü edebî eserin daha iyi anlaşılması ve okurun metni daha iyi anlamasına yardımcı olmaktır. Öte yandan metin tahlilleri edebî eserin yazınsal değerinin ortaya konulmasında önemli bir işlev görür. Dilsel malzemelerden mürekkep olan edebî eserlerin dilsel yönü üzerinde durulması önemlidir fakat tek başına dilsel malzemenin incelenmesi, edebî eserin bütün yönleriyle anlamamıza engeldir. Metinsellik ölçütleriyle edebî esere yaklaşan bir metin tahlili dilsel yapı hakkında önemli çıkarımlarda bulunmamızı, eseri meydana getiren dilsel öğeler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasını sağlar. Fakat edebî eserin estetik değerini oluşturan yönünün anlaşılmasında birtakım eksiklikleri barındırır. Metinsellik ölçütleri yanında yazınsallık öğelerinin de göz önünde bulundurulmasıyla edebî eserin çok yönlü ele alınması mümkündür.

Metinsellik ölçütlerine göre edebî eserler incelenirken birtakım sıkıntılarla karşılaşmak mümkündür. Bilhassa edebî eserlerin sıradan metinlerden farklı olarak çoğu zaman imgesel bir anlatıya dayanması, günlük dilin dışına çıkması metinsellik ölçütlerini metne uygularken sağlıklı

neticeler alınmasını engeller. Özellikle anlamsal boşluklara ve dilsel sapmalara oldukça yer veren postmodern eserlerde metinsellik ölçütlerinin birçok açıdan sağlanmadığı görülür. Bu da edebî eserin doğru anlaşılmasına mani olabilir. Oysa her edebî eserin kendine has bir yapısının olduğunu göz önünde bulundurarak incelemek ve metinsellik ölçütlerine bu doğrultuda başvurmak gerekir. Öte yandan yazınsallık öğelerinden de faydalanarak metnin anlam katmanları ve estetik değeri daha iyi anlaşılır. Hasan Ali Toptaş'ın incelediğimiz *Bir Dünyanın Akşam Resmi* sadece metinsellik açısından tahlil edildiğinde birçok noktada anlamsal açıdan boşluk bırakmaktadır. Oysa yukarıda gösterdiğimiz üzere yazınsallık ölçütleriyle değerlendirildiğinde eserin tam olarak ne olduğunun resmi ortaya konulur.

Bir Dünyanın Akşam Resmi öyküsünde zaman, kişi, mekân ve olay örgüsü birçok açıdan belirsizliğe dayanır. Kahramanın nerde çalıştığı, ne zaman üniversiteden mezun olduğu, evine davet ettiği arkadaşı ile olan münasebetinin ne zaman başladığı tam olarak belirtilmez. Metne serpiştirilen işaretlerle okuyucunun çıkarımlarda bulunması istenir. Öykü birçok açıdan belirsizliğe dayanmasına rağmen yazarın metinsellik ölçütlerine riayet emesi ve yazınsallığı sağlaması öykünün merakla ve zevkle okunmasını sağlamaktadır.

Kaynaklar

- Doğan, A. (2006). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aşkın Balcı, H. (2018). *Metindilbilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Ayata-Şenöz, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Aydın, İ. Torusdağ, G. (2013). Lamartine'in göl 'le lac' şiirine metindilbilimsel bir yaklaşım. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(10), 105-114.
- Bamberg, B. (1982). Multiple-choice and holistic essay scores: What are they measuring?. *College Composition and Communication*, 33, 404-406.
- Bingöl, U. (2020). Edebîlik üzerine. *MUTAD*, 7(1), 127-140.
- Bingöl, U. (2020). Hasan Ali Toptaş'ın bir gülüşün kimliği öyküsünde anlatım ve anlatıcı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(4), 1489-1502.
- Bingöl, U. (2021). *Dijital çağda pusulası bozulan şiir*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Childs, P.-Fowler, R. (2006). *The Routledge dictionary of literary terms*. London in England: Routledge.
- Coşkun, E. (2005). *İlköğretim öğrencilerinin öyküleyici anlatımlarında bağdaşıklık, tutarlılık ve metin elementleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çetişli, İ. (2008). *Edebiyat sanatı ve bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- De B.- Alain, D.- Wolfgang, U. (1981). *Introduction to text linguistics*. London: Longman.
- Dener, A. (1995). Yazında mekân. *Kuram 7* içinde (s. 73-79), İstanbul: Kur Yayıncılık.
- Dervişcemaloğlu, B. (2014). *Anlatıbilime giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metindilbilim ve Türkçe öğretimi uygulamalı bir yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ergiydiren, S. (2007). *Eleştiride fenomenolojik yaklaşımlar*. İstanbul: Hece Yayınları.

- Gadamer, H-G. (2008). *Hakikat ve yöntem birinci cilt*. (Çev. Hüsamet Arslan-İsmail Yavuzcan). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Genette, G. (2011). *Anlatının söylemi: yöntem hakkında bir deneme*. (Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Günay, D. (2017). *Metin bilgisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Güngör, H. (2016). Metindilbilimsel yöntem ile çözümlenen Sait Faik'in dülger balığının ölümü'nde insanın doğaya tahakkümü ve ötekileştirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1841-1882.
- Halliday, M.-Hasan, R. (1976). *Cohesion in english*. Londra: Longman Group UK Limited.
- İmer, K.-Kocaman, A.- Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karadeniz, A. (2015). Metin dil bilimi temelli metin çözümlemesinin bağdaşıklık araçlarını kullanma ve tutarlı metin oluşturma becerilerine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-17.
- Özkan, B. (2004). Metindilbilimi, metindilbilimsel bağdaşıklık ve Haldun Taner'in "onikiye bir var" adlı öyküsünde metindilbilimsel bağdaşıklık görünümleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 167-184.
- Rifat, M. (2013). *Açıklamalı göstergebilim sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Quinn, E. (2006). *A dictionary of literary and thematic terms*. New York: Facts On File.
- Somucu, M. (2021). *Süheyl ü nevbahâr'ın metin dilbilimsel Yapısı*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Tekşan, K. (2017). Ferhunde kalfa hikâyesinde bağdaşıklık ve tutarlılık görünümleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 217-236.
- Toptaş, H. A. (2018). *Geçmiş şimdi gelecek*. İstanbul: Everest Yayınları
- Uçan, H. (2006). *Yazınsal eleştiri ve göstergebilim*. Ankara: Hece Yayınları.
- Ülper, H. (2008). *Bilişsel süreç modeline göre hazırlanan yazma öğretimi programının öğrenci başarısına etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız Çintaş, D. (2015). 8. sınıf öğrencilerinin sözlü anlatımlarında bağdaşıklık kullanımları. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 163-186.
- Yılmaz, E. (2021). *Uygulamalı metin bilgisi*. Ankara: Pegem Akademi.

Extended Abstract

Written texts play a crucial role in ensuring communication between people and transferring the culture to the next generations. Written texts, which are cultural in essence, do not only consist of letters coming together to represent meanings, but also mediate the spoken language by forming a semantic unity. However, this mediation is not entirely dependent on the spoken language and the text has its own ontology and compositional quality. This aspect of written texts requires special reflection on them. As a matter of fact, in the 20th century, during which linguistic rapidly developed, the written texts were evaluated from different angles rather than being treated as a communication tool and there was a focus on the concept of textuality.

Every work of art is a meaningful concrete integrity that has a counterpart in the outside world. If the material used in the work of art does not form a unity, it does not make any sense for the person who experiences it. When it comes to literary works, the material used, that is, the language must have the semantic integrity so that the reader or listener can receive something. Textuality constitutes the semantic integrity of literary works, but literacy constitutes the artistic side of them. Being a meaningful whole does

not ensure that a work achieves the level of being a literary work and literary works are not ordinary texts. What distinguishes literary works from other written works is that they also have a literary identity.

The works of the Russian Formalists, who mainly focused on the study of literary texts, also provided an interest in the structure of the written text. Structuralism and semiotics, which developed following structuralism, took important steps in this direction by examining the mechanical functioning of other written texts as well as literary texts. Besides, the interest in the concept of textuality occurred particularly following the birth of text linguistics. According to Doğan Aksan, Coseriu was the first to use the term text linguistics, which developed in the 1960s. Having laid the foundations of text linguistics, the American scholar focused on structures larger than sentences. Many researchers including Hartmann, Weinrich, Petöfi, Van Dijk, De Beaugrande, and Dressier contributed to the development of text linguistics. Text linguistics, which deals with words or sentences within the framework of their semantic contribution in the text, sees the text as a whole in terms of grammar and semantics. It also provides a better understanding of the semantic structure of the text by considering the function of linguistic elements in terms of the integrity of the text.

It would not be wrong to say that there is a consensus that literary texts differ from other texts in terms of literariness. There is no consensus about the definition of literariness and the source of literariness of a literary text. For, it is not possible to make a definition of literariness that is valid for all literary genres. For example, literariness features of fictional texts and poetry texts may differ from each other. In fictional texts whose artistic quality is based on the organization of fiction elements and their presentation, the criteria of literariness are handled within the framework of the elements of fiction, while elements such as image, musicality, and sound are considered as the criteria of literariness in poetry in which the fictional language is dominant. In this context, it is essential to specify the criteria of literariness based on the text that is subjected to examination.

The emphasis of text linguistics on the concept of text has enabled the concept of textuality to be discussed, raising the issue of textuality in literary studies. As a matter of fact, one of the commonly used concepts in text analysis today is textuality. Many researchers attempt to analyse the linguistic and semantic structure of the literary text within the framework of the criteria of textuality. However, it is difficult to say that there is a consensus about the definition of textuality and the criteria of textuality. This study is aimed at explaining the concept of textuality and touching on its relation to literacy. The opinions of different researchers about the criteria of textuality will be discussed to reveal the most appropriate criteria of textuality in the literary text analysis. Finally, there will be an analysis on the story of Hasan Ali Toptaş, Bir Dünyanın Akşam Resmi, who appears to be an important voice in today's Turkish literature, based on the criteria of textuality and literariness.

The common feature of all text analyzes is to help the literary work to be better understood and to understand the text better. On the other hand, text analysis plays a crucial role in revealing the literary value of the literary work. It is important to focus on the linguistic aspect of literary works inked with linguistic materials, but the examination of linguistic material alone prevents us from understanding all aspects of the literary work. A text analysis approaching a literary work with the criteria of textuality enables us to make important inferences about the linguistic structure and to understand the relations between the linguistic elements that make up the work. However, it contains some deficiencies in understanding the aspect that constitutes the aesthetic value of the literary work. It is possible to handle the literary work in a multifaceted way, considering the literary elements as well as the textual criteria.

While examining literary works based on the criteria of textuality, it is possible to face some challenges. In particular, the fact that literary works are mostly based on a fictional expression unlike ordinary texts and go out of daily language hampers healthy results when applying the criteria of textuality to the text. Particularly in postmodern works that include semantic gaps and linguistic deviations, the criteria of textuality are not met in many aspects. This may prevent the literary work from being understood correctly. However, it is necessary to examine each literary work considering that it has a unique structure and to refer to the criteria of textuality in this direction. On the other hand, by making use of literary elements, the meaning layers and aesthetic value of the text are better understood. Considering the analysis of the story of Hasan Ali Toptaş's only in terms of textuality, it is observed that it leaves a semantic gap at many points. However, as is shown above, when evaluated with the criteria of literariness, the exact picture of the work is revealed.

EK

Bir Dünyanın Akşam Resmi*

İşten çıkacağım. Gözlerimde rakam kırıntıları, parmaklarımda tuşların ürpertisini taşıyacağım bir süre, içimde, memur kimliğimi unutmak; kravat ütülü kumaş ve imza çizelgesinin arasına sıkışan yaşamımı yarın sabaha kadar tepe tepe kullanma telaşı olacak.

Az sonra, elma yüklü kamyonların gürültüsüyle kirlenmiş bir kaldırımda karşılaşacağım seninle. Sigarayı “akıl otu” sıfatına takarak dumana boğulduğumuz, dudak uçlarımızda kuruyan Hayyam’ın rubailerini kız kırmızısı şaraplarla ıslattığımız lise yılları yoğunlaşa yoğunlaşa sana dönüşmüş de gelip karşımda durmuşsun, omuzundaki çantada da o yılların unutulmuş günlerini taşıyormuşsun gibi, coşkuyla yürüyeceğim sana doğru.

Karşılaşan insanların mutlaka gülümsemeleri gerekmiş gibi, ayırımına varamadığın alışkanlıklardan birini daha sürdürerek gülümseyeceğim elini sıkarken. Sen de gülümseyeceksin. El sıkışmayı bile ilkel bir yineleme saydığını bildiğimden, bu kez de, gülümseme alışkanlığına gülümsediğini düşüneceğim.

Konya’dan geliyorsun ya, sanki orada oturmuş gibi, Mevlana nasıl, diyeceğim sana. Bilmem, diyeceksin yeni bir gülümseyişi zorlarken. O kadar yakınım ki Mevlana’ya, onu göremiyorum. Beni seni göreyim diye uğradım.

Uğramak ne demek? Hani, gelmek konuktan göndermek ev sahibinden töresini yürürlükte tutmak için değil; seni canıma yakın bildiğimden ve bu kahrolası küçük taşra kentinde beynime teğet beyin taşıyan bir insan bulup da bir şeyleri paylaşamamaktan usandığımın bu akşam konuğumsun.

Ama vardığımızda göreceksin ki, ben de senin kadar konuğumdur o evde. Yaşamımda bir mendil düşürecek kadar yerim kalmadı çünkü. Tutsağım ben, zincirimi kimsecikler görmüyor, şakırtılarını duyanlar anlamıyor. Bunları şimdi anlatamam sana, mutlu insan rolünü oynuyorum bugünlerde. Yaşamın siyah beyaz yanlarını içime kilitliyorum sürekli. Bakışlarımı, yürüyüşümü, duruşumu ve sesimi ucuz renklere boyayarak çıkıyorum insanların karşısına. Onlar da, gülünçlüğü torunlarınca saptanacak iğrenç hayranlıklarıyla kutluyorlar mutsuzluğumu.

Mahalle bakkalına uğrayacağız eve yaklaşırken. Yüzünde dedikodu küpü yazması gereken bakkal ellerine iki ekmeğe uzatırken, öğrenci yaşamından kaynaklanan alışkanlıkla cebine davranıp bir ekmeğin parasını vermek isteyeceksin. Paylaşma duygusunu hep böyle cebinde hazır tutman gülümsetecek beni. Buralarda hiç kimseyle hiçbir şeyi paylaşmadığımı düşüneceğim, paylaşılmanın insanı nasıl yorduğunu. Sonra, senin konukluğunu düşüneceğim.

Nesini düşüneceksin deme, birkaç gün sonra büyük bir soruna dönüşecek konukluğun, yıllar sonra verilecek kararlara iz düşecektir. Kaynanam, eşimden telefonlu “ihbar”ı alır almaz Pastör’ü şaşırtacak kadar kuduracak; telâşını kirpiklerinin dibine, ceplerine ve sessizliğinin en tehlikeli yerine gizleyerek kırk kilometre ötemizdeki kasabanın ortasından geçip, annemin kaygılı bakışlarının önüne oturacak ve başını öfkeyle daldırıp daldırıp titreterek, benim, nerden gelip nereye gideceği bilinmeyen ve çantalarında kitap taşıyan insanları eve konuk ettiğimi, onlarla gaga gagaya verip horozlar ötene kadar konuştuğumu, bu gidişle başıma bir iş açacağımı, Allah göstermesin ama belki de televizyona çıkarılıp önümde bir yığın kitapla “cümle âleme” gösterileceğimi anlatacağı uzun uzun.

Annem kaynanamdan devraldığı telâş, yemek pişti, süt içer misin, bağları bu yıl geç budayalım gibi günlük seslenişlerin sıradanlığı ardına gizleyerek babama göstermeden, çözümler arayacaktı.

Sonra bir gün, bıyıkları beyaza bulanmış dayımla kapımı çalacaklardı. Dayım benden “ikrar” bekleyen gözlerini kaşlarının altında ve tütün dumanının ardında bir süre gizledikten sonra burnunda öfke damlata damlata, sesini de ikide bir yüreğime tabanca gibi doğrultarak beni bana anlatmaya başlayacaktı. İşim vardı, aşım vardı, eşim vardı daha ne istiyordum? Rahat batıyor muydu bana, kitap taşıyan arkadaşlar da neyin nesiydi?

Bir gecelik konukluğunun nasıl bu kadar büyük bir sorunun çekirdeği olabildiğini aklıma sığdıramamanın sıkıntısı içinde susacaktım dayımın karşısında. O da susacaktı. Sessizlik minik bir çıtırıyla yaralanacaktı sonra. Yaşama bu kadar ters açıdan baktığı ve bunca gereksiz telâşın anası olmaktan usandığı

* Hasan Ali Toptaş (2018). Geçmiş şimdi gelecek. İstanbul: Everest Yayınları, s. 94-99.

için eşimin yüreği mi çıtırdıyor diye dönüp baktığımda, karpuz kabuğunda gezinen bıçağı görecektim. Ezilen, kanayan ve burkulan üç yüreği serinletmek için karpuz dilimliyor olacaktı eşim.

Giderken annem, dayımın sözleri kulağına küpe olsun diyecekti. Terminale vardığımızda, yüreğinde sakladığı en ağır küpeyi de kendisi takacaktı kulağıma; yuvanı bozma oğlum, konuk getirme evine.

Eşim, annesinden babasından sürekli telefon alacaktı sonraki günlerde. Kocasını nasıldı, düzeldi miydi? Eve konuk getiriyor muydu gene, o gazeteciyi, hukuk öğrencisini, şairi? Kitapları dizlerinin dibine koyarak, televizyondaki Amerikan filmlerine dönüp bakmadan ellerinde çay bardaklarıyla sabaha kadar konuşuyorlar mıydı?

O akşam eve vardığımızda bütün bunlar henüz gerçekleşmemiş olacak ve sen hiçbirini bilmeyeceksin. Ben de bilmeyeceğim. Eşim, hoş geldin, diyecek. Onunla da lise yıllarında tanıştıyorsunuz. Çantamı açacaksın sonra, kaş altından bakıp bakıp gülümseyen oğluma çikolatalar vereceksin. Ama o yanaklarını hemen vermeyecek sana, bir çift şeftali gibi oraya buraya saklayacak, yanından geçip geçip kokutacak. Yemeğe oturacağız sonra. Marul salatası ve balık. Sen tabağından taşan denizin fosforlu uğultusunu dinlerken, ben, kendi evimde kendimi konuk duyumsayışımı, oğlumun görüntüsünün, askıdaki ceketimin ve benim saydığım gözlük, sigara, çakmak gibi nesnelerin yardımıyla içimin derinliklerine iterek sana dönecek ve birçoklarının yineleye yineleye doğruya yaklaştırdığı aptal yalanı söyleyeceğim: Başla lütfen, burası senin evin.

Çatallarımızı uzatacağız tabaklara. Eşimin sofrayı kuşatan sessizliğini, sorulmuş olmak için sorulmuş sorularla ne kadar kırmaya çalışsan da, senin tabağındaki balıklar bitmemekte direnirken, benimkilerin de tadı ve rengi hızla uçup gidecek.

Gecenin ortasına vardığımızda baş başa kalacağız salonda. Akşamdan beri günlük yaşamın alışılmış dallarında uçuşan sözcüklerimiz artık geçmişle gelecek arasında kanat çırpacak. Geçmişte, bir kez daha yitireceksin kendini. Ceketinin astarında bulunan iki satırlık yazının hesabını soracaklar senden. Nemli duvarlar arasında onurlu bir sessizliği üç aylık gençliğiyle yeşerttikten sonra bedeninde kabuk bağlamış yaralarla çıkıp geleceksin ve mermi çekirdeğine dönüşen bakışlarını kucağına yığarak beni şaşırtacaksın. Gelecekteyse, ortam boylu, kestane gözlü bir avukat olacaksın.

Radyoyu açmamı isteyeceksin bu sırada. Perdeden sızarak cama çarpan sesimizi radyonun mırıltılarına gizlemek gibi bir "ihtiyat" taşıdığını bildiğimden, nedenini sormadan açacağım radyoyu. Ankara'nın misket havası dökülecek ortaya. Sazların kıvraklığını en az üç hece geriden izleyen bir kadın sesi "Güvercin uçuverdi!" derken "uçuverdi"yi öyle kötü söyleyecek ki, uçamayan güvercin halının üstüne düşerek çırpınmaya başlayacak. Bıyıkaltı bakışlarımızı usulca tokuşturacağız kadının beceriksizliğini düşünerek.

Çaylarımızı alarak kitaplarla ısınan odaya geçeceğiz sonra. Sorular soracaksın bana. Nasılım? İşimi sevemedim mi daha? Müdürüm, etiketi alınırsa çırılçıplak kalacak kadar zavallı mı yine? *Sineklerin Tanrısı*'ni nasıl buldum? En önemlisi de günlük yaşamla beynimdeki yaşam arasındaki uzaklık ne durumda?

Bunca soruyu ben, ancak art arda ateşlenen birkaç sigara dumanına alnımı dayayarak yanıtlayabileceğim. Sesime, el kol hareketlerime ve yüzümün duruşuna katarak sana gösterdiğim ben, yaşamımın havasını suyunu anlatacak sana. Küçük hesaplarla yaralanan varlığıyla, varlığında kıpırdanan yeraltı isyanlarına da şöyle bir değinip geçecek. Böyle bir ben'e inanıyor görünmene şaşıracağım ben. Kestane gözlerini şaşırmışlığında gezdireceksin bir süre. Sonra, çantandan Graham Green'in *Yıkılış*'ini çıkarıp kitaplığıma koyacaksın.

Sabah giderken duracaksın kapıda. "Bu güzel evdeki güzel konukluk için" teşekkür edeceksin. Oğlum, sevgisini iki öpücükle mühürleyecek yanaklarına. Yine gel Mehmet arkadaş diyecek.

Ben bir süre bakacağım arkandan. Sonra, içimdeki uçurumun başında durarak, eşimin annesini aramasını ve annemin, bıyıkları beyaza bulanmış dayımla kapımı çalmasını bekleyeceğim.